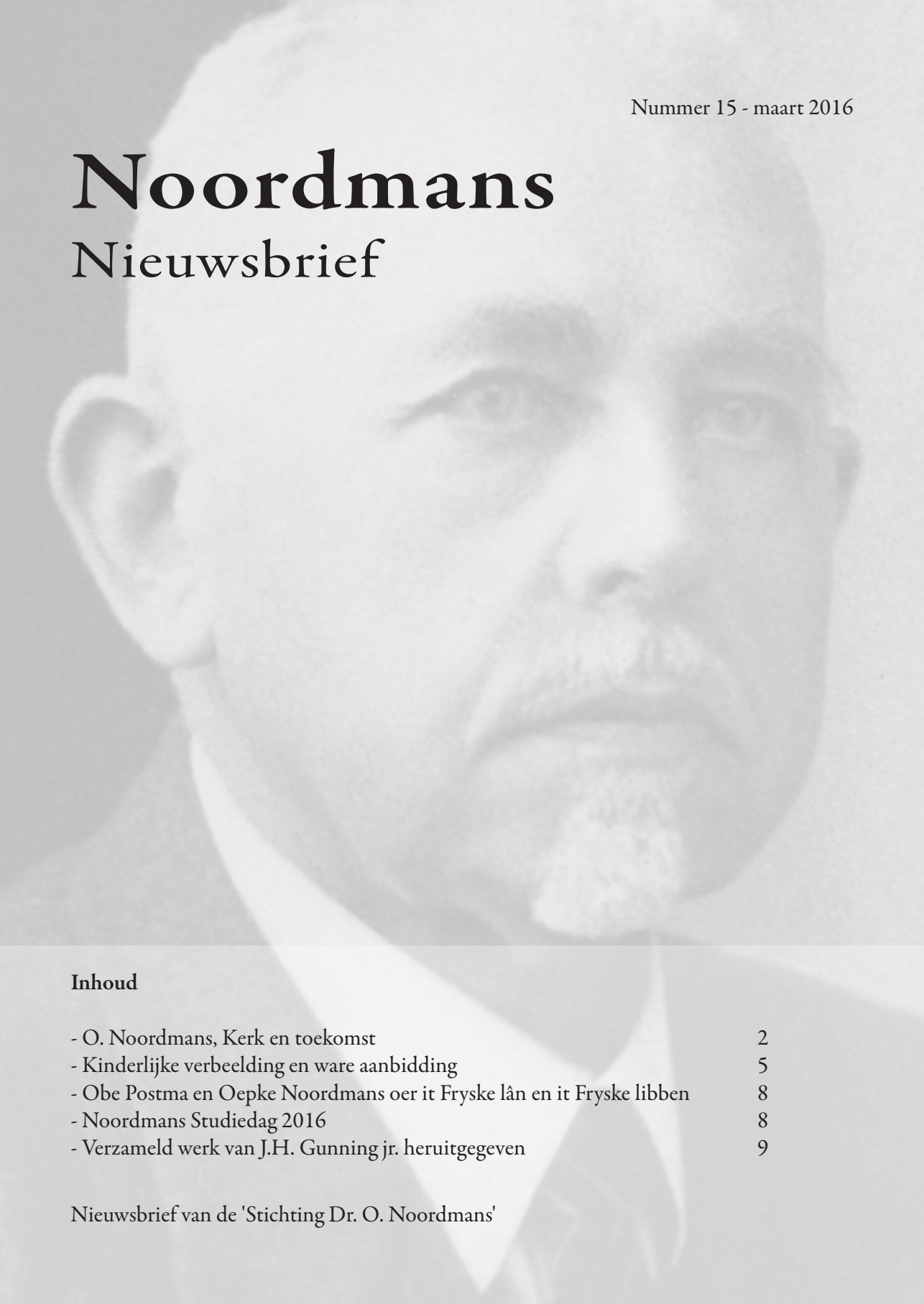

A faded, grayscale portrait of a man with a mustache and goatee, wearing a suit and tie, serves as the background for the entire page.

Nummer 15 - maart 2016

Noordmans

Nieuwsbrief

Inhoud

- O. Noordmans, Kerk en toekomst	2
- Kinderlijke verbeelding en ware aanbidding	5
- Obe Postma en Oepke Noordmans oer it Fryske lân en it Fryske libben	8
- Noordmans Studiedag 2016	8
- Verzameld werk van J.H. Gunning jr. heruitgegeven	9

Nieuwsbrief van de 'Stichting Dr. O. Noordmans'

Weekblad van de Nederlandsche Hervormde kerk, 8 maart 1941

Kerk en toekomst

door dr. O. Noordmans

*Gods zegen zij nog over land en volk.
Ook in den weg der oordelen hebben wij U,
o Heere, verwacht.
Zijt niet traag in het benaarstigen.
Zijt vurig van geest.
Dient den Heere.
Verblijdt U in de hoop.
Zijt geduldig in de verdrukking.
Volhardt in het gebed.
Wachtende op de openbaring
van Zijn onvergankelijk Koninkrijk.*

(Boodschap der Synode)¹

Tijd en eeuwigheid

Het is heel moeilijk zich een toekomstbeeld van de kerk te vormen. Van haar verhouding tot dingen en instellingen, die naast haar in de tijd aangetroffen worden, kunnen wij ons enige voorstelling maken. Zo met betrekking tot de school of de staat. Maar met de toekomst is dat heel anders. Wanneer wij daarnaar vragen, blijkt ineens dat de kerk tot een andere orde behoort. Want haar toekomst is geen ontwikkeling, verandering of verbetering van haar heden. Heden en toekomst krijgen hier de betekenis van tijd en eeuwigheid, zodat men daarbij meer aan een ophouden dan aan een voortduur van de geschiedenis der Kerk moet denken.

De toekomst van Christus is anders dan die van alle aardse dingen. Zij betekent wederkomst. De kerk zou geen kerk zijn, als het met haar in dit opzicht ook niet bijzonder gesteld was. Uit de bijbel blijkt dat de toekomst der kerk afhangt van de wederkomst van Christus. De apostelen hebben voor haar aanvankelijk ook geen lange duur verwacht. In ieder geval

kan het uitblijven van Christus' wederkomst voor haar geen roem betekenen. De duur der kerk is voor haar geen eretitel; eer het tegendeel. Zo licht vergeten wij dat. Wij betreuren dan wat onze blijdschap moest wekken. En wij zijn verheugd over wat ons tot droefheid moest stemmen.

Daarom mogen wij elkaar er wel aan herinneren, dat de bijbel ons vermaant te bedenken de dingen die boven zijn en niet die op de aarde zijn. De eeuwigheidsmeditatie mag onder ons niet ophouden. En een kerk die daarin verachttert, zou de vlucht harer gedachten verliezen en haar liefde zien verkouden. Daarom moeten wij onszelf beproeven en ons afvragen, of wij wel "op de hoogte" gebleven zijn, waar de kerk gewend moet zijn te vertoeven. Of wij ook hebben opgehouden ons daarin te "oefenen", zoals de bijbel het noemt. Ons volk bezat vroeger een rijke beoefeningsliteratuur, die nu verouderd is. Maar heeft het er wel iets voor in de plaats gekregen, dat het helpt om de "trappen des geestelijken levens" (1) te bestijgen? Zijn wij niet wat zorgeloos, vergeleken bij vroegere geslachten en vergeten wij misschien ook het aanleggen van de geestelijke wapenrusting, waarvan de apostel spreekt (2)? Kennen wij nog wel iets van wat de kerk ascese placht te noemen? In de laagte moet de kerk het verliezen; alleen op de hoogte kan zij zich handhaven (3).

Kerk en Koninkrijk

En toch zal de kerk met haar eeuwigheidsmeditatie ook weer voorzichtig moeten zijn. Het woord "eeuwigheid" heeft twee betekenissen: een zwakke, stille en een sterke actieve. De laatste is de bijbelse. Daarom doen wij misschien beter "Kerk en Koninkrijk" te zeggen

in plaats van "tijd en eeuwigheid". De kerk, dat is de tijd vol genade en het Koninkrijk dat is de eeuwigheid vol kracht en heerlijkheid. En deze twee behoren onafscheidelijk op elkaar betrokken te worden. Dan blijft de oefening der godzaligheid geen vroom gedachtenspel, maar dan wordt het tot een kruisdragen met goede moed en tot een sterke wederstand doen tegen de duivel, de wereld en ons eigen vlees. Ik ben er niet zeker van dat de kerk zich hieraan altijd zuiver heeft gehouden. Haar beoefeningsleer had soms twee wortelen: een zwakke en een sterke; een stille en een werkzame. Ook in onze ascetische boekjes was dat wel eens het geval. Vaak werd men ook aan Vondel of Spinoza herinnerd. Het "Eeuwig gaat voor ogenblik" had dan geen volle bijbelse klank. De grote lijn der kerkhistorie wordt echter bepaald door de betrekking van Kerk en Koninkrijk. Jezus heeft ons ook leren bidden: Uw Naam worde geheiligd; Uw Koninkrijk kome; Uw wil geschiede, gelijk in de hemel, also ook op de aarde. Het zijn de Rijksbeden die in het *Onze Vader* dadelijk voorop staan. Dan volgen de genadebeden, de beden voor de kerk. – En in de bijbel volgt op de evangeliën, waarin ons beschreven wordt hoe het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen, het boek van de Handelingen der apostelen, waarin de oorsprongen der kerk worden medegedeeld. Het omgekeerde staat niet in de Schrift. Wij lezen niet dat de kerk in het Koninkrijk overgaat. Wel staat aan het einde het boek der Openbaring, maar dat heeft betrekking op de wederkomst van Christus, de toekomst van Christus; niet de toekomst van de kerk in de gewone zin van het woord. De toekomst van Christus wil zeggen dat Hij *naar ons toe* komt. Kom, Heere Jezus! zo luidt het einde van dit boek.

Kerk en Toekomst

De kerk schrijft haar toekomst dus niet met een hoofdletter. Zij gelooft niet dat, als zij maar lang genoeg duurt, het Koninkrijk Gods vanzelf

uit haar zal geboren worden. Het Koninkrijk moet zelf komen. Het is gekomen en het komt en het zal komen, want het is een eeuwigheid vol krachten. – Soms heeft men wel gedacht of meent het nog wel, dat het Koninkrijk het product der kerk zal zijn. Geleidelijk zou Gods genade-regering dan overgaan in de openbaring van zijn heerlijkheid. De theologie des kruises zou allengs afgelost worden door die der glorie. Zulke gedachten worden echter gelogenstraft door de Schrift en gestraft door de ervaring. Wij lezen niet en wij merken zo mogelijk nog minder, dat het zo zou zijn.

De toekomst der kerk heeft op zich zelf niets goddelijks aan zich. Nergens in de bijbel of in de kerk komen de dingen door de tijd in orde. Er is geen levende kerk die aan de wet des doods reeds zou zijn ontkomen en zij zal er ook nooit zijn.

Eer moet men zeggen, dat de tijd altijd Gods lankmoedigheid onderstelt. Telkens geldt het: Laat haar nog dit jaar staan! En in dat opzicht is God veel lankmoediger dan zijn profeten en Jezus dan zijn discipelen. Een garantie voor eigen voortbestaan draagt de kerk dan ook niet in zich. Zij mag, maar moet ook, God in de weg der oordelen verwachten. Een mystieke onsterfelijkheid, godgelijk, bezit zij niet. Zij heeft het leven niet in zich zelve maar in Christus. Het is niet waar dat zij zou lijken op de vrouw van Lot als zoutpilaar, waarvan men vertelt, dat zij haar vormen steeds vernieuwt, zodat een afgeslagen hand zich zelf weer vervangt. Zulk een kerkvergoding is onbijbels. Er kunnen van de kerk wel stukken wegvallen, die wij in de tijd niet zien terugkeren. Het gaat met haar als met ieder gelovige. Zij zal van haar eigen toekomst ontkleed en met de toekomst van Christus bekleed moeten worden.

Duren of bidden

Daarom schuilt de kracht van de kerk niet in haar duren, maar in haar bidden. Het duren der kerk is een soort zieltogen; een agonie. Haar bidden is ademhalen. Zij denkt eigenlijk niet aan haar toekomst; wel aan de weder-

komst van Christus. Het eerste geeft haar in elk geval weinig, het laatste een onuitsprekelijke troost. In afwachting daarvan moet zij dienen, zich verblijden, geduldig zijn, volharden, wachten. Deze dingen kunnen niet uitgesteld worden en nog minder afgesteld. Dat gebeurt, als men zijn hoop op de duur gesteld heeft. Bij het bidden hoort het werken.

De kerk draagt haar toekomst altijd bij zich. Het koninkrijk der hemelen is *nabij* gekomen. Alles wat er in de kerk gebeurt, geschiedt onder invloed van die nabijheid. De ware kerk ontstaat dagelijks onder de inwerking van het Koninkrijk. Zij kan geen wissels op de eeuwigheid trekken. De eeuwigheid doet het omgekeerd op haar. Dat is het juist wat haar duur in gevaar brengt en wat haar leert roepen: Bid voor ons en leer ons bidden.(4)

Zo ontstaan er in de kerk, door de aanraking met het koninkrijk, steeds nieuwe krachtpunten. Het geloof overwint de wereld. De liefde is sterker dan de dood. De wedergeboorte is een nieuwe schepping. – Zij geven aan de kerk een bestaan, dat voor ons onberekenbaar is. Er is geen macht die deze werkingen kan leren. Zij zullen er zijn, zolang God er is, al lijkt het, dat zij de kerk in gevaar brengen. Op een andere wijze is er voor ons geen zekerheid verkrijgbaar.

Symbool en werkelijkheid

De toekomst der kerk ligt daarom vast in de volste werkelijkheid. Zij kan zich veroorloven realistisch te zijn. Zij heeft daarbij niets te verliezen en alles te winnen. Zij mag en moet de dingen in het gezicht zien. God is de schepper van hemel en aarde en de kerk kan zich niet buiten de zaken plaatsen, die daarbij in beweging komen. Het zijn de dagelijkse dingen waarmee zij te doen krijgt. In het *Onze Vader* komt na de drie rijksbeden dadelijk de bede om het dagelijks brood. Dan komen de schulden die wij dagelijks meerder maken.

Aan deze orde van zaken heeft de kerk zich te houden. Daardoor is zij ook sterk aan het heden gebonden. Zij mag dat niet overslaan om zich

met een toekomst bezig te houden en zich een eigen duur te verschaffen. Het dagelijks brood is bestemd voor heden. De genade der schuldvergeving is een heden der genade. De kansen der kerk liggen in het heden, omdat zij daar aanraking heeft met het koninkrijk Gods. Nergens is zo weinig uitstel als in het Evangelie. Zelfs in zijn dood, bij zijn kruiswoord tot de moordenaar, neemt Jezus het heden mee.

Nu is de verleiding voor de kerk steeds groot om van deze werkelijkheidshouding afstand te nemen door zich in te richten op het symbool en zichzelf te beschouwen als de hoedster daarvan. Zij schijnt daarmee aan de werkelijkheid, waarmee zij te doen heeft, de hoogste eer te bewijzen, door haar tot mysterie te verklaren, dat slechts symbolisch kan worden afgebeeld, omdat het alle begrip te boven gaat. In werkelijkheid echter is dit de meest verfijnde wijze, waarop de kerk zich een duur van eigen maaksel zoekt te verschaffen. Want de kerk als symboolhoedster ontkomt aan de gevaarlijke contacten met het koninkrijk Gods en krijgt een kans om te duren onder de schijn van te (aan) bidden.

De werkelijkheid, waarmee de kerk te maken heeft, gaat in zeer bepaalde zin niet boven haar begrip. Ieder hoort ze in zijn eigen taal noemen: het zijn de dagelijkse dingen, waarmee hij heden in aanraking komt. Daarvan heeft de kerk voldoende begrip om te verstaan dat er voor haar in deze wereld een kruis gereed kan liggen, waardoor haar eigen toekomst bedreigd wordt. Zij moet zichzelf verloochenen, haar kruis op zich nemen en Jezus volgen.

Daarmee richt zij zich dan op haar ware toekomst, die God voor haar weggelegd heeft: de toekomst van Christus, de wederkomst. Zij verlangt naar de ontmoeting met de "Heer, vol krachten". (5)

Zij wenst haar eigen duur niet te rekken, maar bidt dat de ontmoeting haastelijk moge plaats hebben. Tot zolang leeft zij nu reeds in de gevaarlijke zone van de aanrakingen met zijn koninkrijk, waaruit haar wondere geschiedenis ontstaat.

1) Titel van een ascetisch werkje van
Theodorus à Brakel	3) Richteren 1
2) Efeze 6	4) De Chinese christenen te Tambaram
	5) Berijmde Psalm 147 : 3 (Berijming 1773)

¹ Deze woorden vormen het slot van de kanselboodschap die op 27 oktober 1940 op verzoek van de Algemene Synode in veel Hervormde gemeenten is voorgelezen. In veel protestantse kerken in Nederland werd op die zondag meegedeeld dat namens zes Nederlandse kerkgenootschappen een protest was ingediend bij de Rijkscommissaris in verband met de 'onlangs uitgevaardigde voorschriften, waarbij de benoeming en bevordering van ambtenaren en andere personen van Joodschen bloede in Nederland wordt verboden, met dringend verzoek aan den Rijkscommissaris te willen medewerken tot de intrekking van bovenbedoelde voorschriften'. De Algemene Synode der Nederlands Hervormde Kerk besloot naast deze mededeling nog een kanselboodschap te doen uitgaan waarin gesproken werd over 'schuld en roeping der Kerk'. Dit stuk besloot met drie punten waar de Synode de Kerk bij wilde bepalen: 1. Het hoge goed van de geestelijke vrijheid; 2. De plaats en waarde van het christelijk gezin en de opvoeding der jeugd en 3. Een nieuwe waardering van de dag des Heren. Na het noemen van deze drie punten sloot het stuk af met de woorden die hierboven staan. Het artikel van Noordmans is het laatste in een reeks van 15 artikelen in het Weekblad van de N.H. Kerk over de kanselboodschap. Andere schrijvers waren o.a. H. Kraemer, W.J. de Wilde, Noordmans' artikel werd overgenomen in *Hervormd Amsterdam. Orgaan van de Amsterdamsche Vereeniging van Hervormden*, zaterdag 22 maart 1941.

Voor de kanselboodschap, zie H.C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk. Deel II Documenten van het Kerkelijk Verzet*, 's-Gravenhage 1946, 17v.; Voor achtergronden, zie: H.C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk. Deel I Geschiedenis van het Kerkelijk Verzet*, 's-Gravenhage 1946, 48-50.

Kinderlijke verbeelding en ware aanbidding

door dr. Jan Dirk Wassenaar

'De paaszaal, Gethsemané, de zaal van Kafas, het rechthuis van Pilatus, de via dolorosa, Golgotha, de hof van Jozef van Arimathea lokaliseerden zich in en rondom mijn ouderlijk huis en tot op de dag van heden kan ik mij de lijdensgeschiedenis niet anders voor de geest brengen dan in deze naïeve formatie. Ik geloof, dat de intieme schroom van deze kinderlijke verbeelding dichter staat bij de ware aanbidding dan de zuiverste voorstelling, die wij met behulp van de beste commentaren zouden kunnen verkrijgen.' Aldus dr. O. Noordmans,

een van de grootste reformatorische theologen uit de vorige eeuw, in de meditatie 'Golgotha' (1948-1949). Hij kwalificeert de jeugdherinneringen aan de verhalen uit het evangelie als een afspiegeling van de topografie van de heilsfeiten, in geest en waarheid. Hij voegt er aan toe: 'Mij staat daarbij niets voor de geest, wat op een landkaart gelijkijkt.'

De hedendaagse theologen H. Vreekamp en A. van de Beek hebben vergelijkbare herinneringen gehad. In 2013 publiceerde Vreekamp

het boek *Als Freyja zich laat zien*. Daarin verwijst hij naar een uit 2003 daterende bespreking van A. van de Beek van deel 1 van zijn Veluwe-trilogie, *Zwijgen bij volle maan*. Van de Beek laat daarin weten dat in zijn ziel de Edda minder gegrift is dan in die van Vreekamp, die schrijft: 'Bij hem dreigt niet de mythe, maar de moderniteit. De waan van het berekenbare tegen de onberekenbare mythe.' Vreekamp vervolgt: 'Hij geeft daar een persoonlijk getint voorbeeld van. Op de Veluwe boerderij in Lunteren waar hij opgroeide, bestond minder volksgeloof dan rond het Hoevelakense erf van mijn jeugd. Dat blijkt volgens hem uit de verbeelding waarmee we beiden de gehoorde bijbelverhalen lokaliseerden. Voor Van de Beek was op 'de grote hof' voor de boerderij de tuin van Eden en daar verscheen door het hek van het weiland op een zomeravond na de regen Elia aan Achab om hem de les te lezen over Nabot. Maar Golgota of de tuin van de verrijzenis kregen geen plek rond de boerderij. Terwijl ik Goede Vrijdag en Paasmorgen nu juist begroette in de hof met vruchtbomen voor onze boerderij.'

In zijn boek *Lichaam en Geest van Christus* uit 2012 komt Van de Beek terug op dit verschil. Hij citeert in dit verband W. Dekker: 'Geraakt worden door iets uit de werkelijkheid en daar een transcendente gloed aan verlenen, dat is heidendom. Ik neig daar altijd toe. Het atheïsme is kaal, het heidendom is aantrekkelijker.' Van de Beek constateert dat Vreekamp met zijn voorkeur voor het gevulde (nieuwe) heidendom boven het lege atheïsme in dezelfde richting denkt als Dekker. Voor hemzelf ligt dat anders. Als 'het christelijk geloof niets meer is, dan is het alternatief voor mij inderdaad eerder het harde atheïsme van Dawkins.'

Heeft Vreekamp meer de invloed van de mythe ondergaan dan wel de dreiging ervan ervaren en Van de Beek meer die van de moderniteit, Vreekamp weet zich eensgeestes met Van

De ouderlijke boerderij van dr. O. Noordmans

de Beek in de visie dat heidendom en atheïsme zich in een monsterverbond verenigen tegen de verborgenheid van de God van Israël. 'Deze ban is alleen te breken door de openbaring waarvoor de doopvont staat.'

Men kan stellen dat de stem van Noordmans een tegengeluid behelst ten opzichte van de opvatting van Dekker dat 'geraakt worden door iets uit de werkelijkheid en daar een transcendente gloed aan verlenen' één-op-één heidendom is. Voor Noordmans is het een kwestie van ware aanbidding, in geest en waarheid. Hij ziet de kinderlijke verbeelding dus eerder als het werk van de Heilige Geest dan als een kwestie van mythische dreiging die uit het heidendom voortkomt. Overigens was hij wel degelijk doordrongen van het gevaar van het heidendom. Hij verwoordt dat op de meest indrukkende wijze in de meditatie 'Wijding' (1947-1948). Hij vertelt daarin over een fietstocht in de Achterhoek, 'langs de wegen van dorp tot dorp, door het bos, over de hei'. Hij laat weten dat de graad van helderheid van zijn bewustzijn daarbij tot ongeveer de helft van de gewone waarde verminderde. Voor de andere helft werd die volkomen geabsorbeerd door de apotheose die zijn omgeving bij haar overgave aan de zon onderging. Licht en kleuren triomfeerden, alle geluid verstierf en elk woord verstilde. Met het voortschrijden van

Dr. H. Vreekamp

Prof. dr. A. van de Beek

de namiddag scheen de orgie van licht nog toe te nemen. ‘Het geel nam iets af; het rood kreeg de overhand. Het blad hernam zijn rechten tegenover de zon. Tot ik op een punt kwam, waar dit rood alles om mij heen als in vlammen zette. Hier scheen de natuur letterlijk behekst en kwam ik ook zelf onder een vreemde betovering. Het was alsof uit het bosschage satyrs te voorschijn konden springen en naast een eik een roodgeaderde demonische gestalte kon staan. De natuur kreeg iets dreigends en gevaarlijks, alsof een afgrond zich ineens kon openen, waarin men levend ter helle kon varen. – Toen ik zover gekomen was, werd plotseling het uitzicht vrij en in het vrijgekomen segment stond ‘Almens kerkje’, waarin het massieve middeleeuwse doopvont. De ban was gebroken en ik kon in geestelijke nuchterheid de weg naar huis inslaan.’ Een onderstreping van Vreekamps uitspraak dat de ban van het heidendom alleen te breken is door de openbaring waarvoor de doopvont staat.

Aangehaalde literatuur:

Beek, A. van de, ‘De ban van het heidendom alleen te doorbreken door het doopvont’, in: *Centraal Weekblad*, 51/40, 3 oktober 2003, p. 8v.

De doopvont in de kerk van Almen

Beek, A. van de, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest* (Zoetermeer 2012).

Dekker, W., *Marginaal en missionair. Kleine theologie voor een krimpende kerk* (Zoetermeer 2011).

Noordmans, O., ‘Wijding’, in: *Verzamelde Werken* dl. 8 (Kampen 1980), p. 147-149.

Noordmans, O., ‘Golgotha’, in: *Verzamelde Werken* dl. 8 (Kampen 1980), p. 302-304.

Vreekamp, H., *Zwijgen bij volle maan. Veluwe verkenning van Edda, Evangelie en Tora* (Zoetermeer 2003).

Vreekamp, H., *Als Freyja zich laat zien. De code van het christendom* (Zoetermeer 2013).

Obe Postma en Oepke Noordmans oer it Fryske lân en it Fryske libben

Under boppesteande titel ferskynde okkerdeis in nijsgjirrich artikel fan de hân fan dr. J.D.Th. Wassenaar yn Wjerklank nûmer 9/jiergong 18. Wjerklank is it tydskrift fan it Obe Postma Selskip.

Yn syn bydrage komt de auteur mei in teologyske ferliking tusken Obe Postma en Oepke Noordmans. Postma wie ‘dichter fan it Fryske lân’, sa’t er op syn sarkstien neamd wurdt. Noordmans wie ien fan de grutste Nederlânske reformatoaryske teologen. Allebeide wiene se boeresoan fan it Fryske lân, Postma berne yn 1868, Noordmans yn 1871. Yn it artikel sjocht Wassenaar de fraach ûnder eagen hoe’t it ferskil yn libbensskôging trochwurket yn de fyzje fan de beide mannen op it Fryske lân en it Fryske libben. Wat Postma oanbelanget beheint er him ta de gedichten yn de earste edysje fan Fryske lân en Fryske libben, wat

Noordmans oanbelanget is de lêzing ‘Lân en Libben’, hâlden op de Friezedei fan it Kristlik Frysk Selskip, syn útgongspunt. Se binne fan itselde jier, 1918.

Mear ynformaasje by de skriuwer fan it Obe Postma Selskip, dr. J. Gulmans, dy’t ek redaksjesekretaris fan Wjerklank is: jan@gulmans.com

Studiedag Stichting Dr. O. Noordmans 2016

dinsdag 10 mei, PThU (Locatie: VU Amsterdam)

Thema:

Kerk en toekomst volgens Noordmans

Sprekers

- dr.dr. Beroald Thomassen, theoloog en filosoof, predikant van de Evangelische Kirche im Rheinland; publiceerde over wijsgerige thema’s, theologische wetenschapsethiek, en theologische denkers, o.a. over Oepke Noordmans en Karl Barth;
- dr. Arjan Plaisier, theoloog, predikant en scriba van de Generale Synode van de

PKN, schreef over thema’s op het raakvlak van theologie, filosofie en literatuur;

- drs. Tom de Haan, PKN stadsdominee in Haarlem en verbonden aan Kerk Zonder Grenzen. Schreef over waarheid en Geest bij Noordmans en Alain Badiou.

Aanleiding voor deze studiedag is de vondst van een tot dusver onbekend gebleven artikel van Noordmans over ‘Kerk en toekomst’. Het werd geschreven als laatste van een vijftiental artikelen die in het Weekblad van de

Nederlandsche Hervormde Kerk verschenen 1940/1941. Deze artikelen gaven nadere uitwerking aan de inhoud van de kanselboodschap die de synode op 27 oktober 1940 liet uitgaan in de gemeenten vanwege het opkomend antisemitisme. In zijn artikel van 8 maart 1941, onder druk van de tijdsomstandigheden geschreven, brengt Noordmans pregnant en origineel onder woorden wat ‘kerk’ is en hoe de woorden ‘kerk’ en ‘toekomst’ aan elkaar vast zitten. Het gaat dan bij Noordmans niet over ‘duur van de kerk’, niet over het ‘hoeden van een mysterie’ of een ‘vroom gedachtenspel’, maar om een kerkzijn dat elke dag nieuw ontstaat in het krachtenveld van Gods koninkrijk. Op deze studiedag wordt gevraagd naar de betekenis van deze bijdrage in de context van de tijd en van Noordmans’ ecclesiologisch werk (opgenomen in deel 5 van de Verzamelde Werken). Ook vragen we naar mogelijke impulsen die ervan uitgaan voor de huidige herbezinning op kerkzijn in de Protestantse Kerk in Nederland.

Dr. Thomassen, die meerdere publicaties gaf over het werk van Noordmans en ook teksten van Noordmans in het Duits vertaalde, neemt

de situering van ‘Kerk en toekomst’ in de tijd en in het geheel van Noordmans’ werk voor zijn rekening.

Dr. Plaisier zal vanuit het door hem geschreven recent in de PKN verspreide document: ‘Kerk naar 2025’ kanttekeningen maken bij de tekst van Noordmans.

Drs. De Haan geeft zijn visie op missionair kerkzijn en geeft van daaruit zijn commentaar bij de tekst.

Workshops

Deel van het middagprogramma zijn workshops waar de inleiders met de deelnemers in gesprek gaan over hun lezing, in relatie tot het artikel van Noordmans.

Deelname en opgave

Het dagprogramma start om 10.30 uur en duurt tot ca 16.00 uur. Vanaf 10.00 uur is er ontvangst met koffie. Na het ochtendprogramma is er een kort intermezzoprogramma, voorafgaand aan de lunch.

Aanmelding kan per e-mail bij de secretaris: Dr.J.D.Th.Wassenaar@hetnet.nl of tel. 0548-655635.

Verzameld werk van J.H. Gunning jr. heruitgegeven

Op 10 december 2015 werd in het kerkje van Blauwkapel het derde en laatste deel gepresenteerd van een heruitgave van verzameld werk van J.H. Gunning jr. Gunning (1829-1905) speelde destijds een belangrijke rol in de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij was één van grondleggers van de ‘ethische richting’ in die kerk. Dat is die stroming die, geïnspireerd door het Réveil, beklemtoonde dat de waarheid een zaak is van het hart, meer dan van het denken (‘ethisch’ is hier afgeleid van ‘ethos’, gezindheid). Noordmans gaf ooit een scherpe typering. In de

theologie gaat men vaak, eensporig, van de leer (de waarheid) náár het leven (dat is: de toepassing), maar, zei hij, de ethischen zagen de verhouding tussen leer en leven als wederkerig. Zij kenden niet een aan het leven voorafgaande, ‘absolute’ waarheid. Volgens hen (daarin verschilden zij van de orthodoxen) is er ook vanuit het leven een terugwerkende kracht op de leer (op het verstaan van de waarheid). Bij Gunning, evenals bij zijn oudere tijdgenoot D. Chantepie de la Saussaye, is die wederkerigheid tussen leer en leven volop verondersteld.

Blauwkapel, inmiddels vrijwel opgeslokt door het zich uitbreidende Utrecht en te midden van de snelwegen en het voortrazende verkeer met moeite geconserveerd, was in de negentiende eeuw nog een zelfstandig dorp, met een eigen kerkelijke gemeente. Hier begon Gunning als predikant. Hij werkte er van 1854 tot 1857 (later was hij predikant in Hilversum en - van 1861 tot 1882 - in Den Haag; vanaf 1882 was hij hoogleraar, eerst in Amsterdam, naderhand in Leiden). De boekpresentatie had dus plaats op historische grond: waar Gunning zijn eerste preken als predikant heeft gehouden.

Als Leids hoogleraar werd hij de leermeester bij uitstek van Noordmans, toen die (in 1891) in Leiden zijn theologische studie begon. Noordmans heeft hem daar weliswaar maar één jaar meegemaakt: al in 1892 verliet hij Leiden om zijn studie in Utrecht te vervolgen. Maar dat ene jaar heeft veel voor hem betekend. In een terugblik daarop schreef hij: 'Gunning gekend te hebben is een voorrecht...de indruk is gebleven, levenslang. Met dankbaarheid herinner ik mij wat hij voor ons was; meer nog, wat hij wilde zijn. In die herinnering staat ze onverbleekt: de diepzinnige en vrome rede, waarmee de cursus geopend werd; de lessen die tegelijk Evangeliebediening waren; het ziekenbezoek op de studentenkamer; de toegestoken hand op de studeerkamer van de professor, neen, de beide handen waartussen de mijne genomen werd'. In Blauwkapel zei één van de sprekers: zonder Gunning zou Noordmans niet geworden zijn die hij geworden is.

Deze recente heruitgave van Gunnings verzameld werk verdient alle aandacht. In de drie delen, samen 1950 bladzijden, is niet alles wat Gunning geschreven heeft bijeengebracht. O.a. Gunnings vierdelige *Blikken in de openbaring* (uit 1866-1869, zijn omvangrijkste werk; hij zelf noemde het: 'een geheel stelsel van levens- en wereldbeschouwing') ontbreekt (het

is trouwens op het internet te raadplegen). Maar wat wél is opgenomen is representatief voor zijn oeuvre.

Het initiatief tot uitgave is genomen door professor H.W.de Knijff, toenmalig voorzitter van de Stichting Heruitgave Oudere Ethische Theologie (SHOET). De eigenlijke voorbereiding van de uitgave, het verzorgen en van toelichtende aantekeningen voorzien van de teksten, is, onder auspiciën van het Stichtingsbestuur, gedaan door dr. L.Mietus, docent aan het Seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland. De Stichting, die eerder ook een (eveneens driedelige) uitgave van het werk van Gunnings voorganger en leermeester D.Chantepie de la Saussaye heeft doen verzorgen, zag met deze heruitgave van Gunnings werk haar doel bereikt en heeft zich nu ook opgeheven.

Gunning mengde zich vaak in de kerkelijke discussies. In de eerste twee delen zijn - chronologisch geordend - teksten (boeken, brochures, artikelen) bijeengebracht die hij in dat verband schreef. Deel 1 bestrijkt de jaren van 1856 (het jaar van zijn eerste publicaties) tot 1878, toen hij heftig botste met Abraham Kuiper; in deel 2 staan publicaties van daarna.

De ethischen lieten zich niet vangen in het dilemma tussen orthodoxen en vrijzinnigen. Vrijzinnig waren zij niet, maar voor moderne inzichten sloten zij zich niet af. Van formele belijdenishandhaving en juridische leertucht-uitoefening moesten ze niets hebben. De waarheid, zeiden ze, moet zelf werken in de harten van de mensen; alleen zo kan het tot kerkvernieuwing komen. Vrijzinnigen vonden dit te weinig modern, orthodoxen vonden het te vaag. Kuiper sprak smalend over de 'halven'. Gunning werd mikpunt van zijn polemieken. Die polemieken bereikte een hoogtepunt toen Gunning, schrijvend over 'Het leven van Jezus', de geboorteverhalen uit de evangeliën 'heilige

legenden' had genoemd (die tekst is opgenomen in deel 1). Al eerder, in een discussie over het bijbelse scheppingsverhaal, had Kuyper Gunning verweten, te tornen aan het 'onfeilbaar' Schriftgezag. Gunning diende Kuyper uiteraard van repliek. Hij verweet Kuyper, in diens opkomen voor 'de onfeilbaarheid van de Schrift' zich te laten leiden door partijpolitieke motieven; volgens hemzelf kun je van de waarheid geen partijzaak maken. De teksten in deel 1 laten zien hoe Gunning theologiseerde. Markant is zijn *Christus de Gekruisigde voor ons en in ons*, oorspronkelijk uit 1860. Het kruis, als Christus' daad van zelfverloochenende liefde, zag hij als er op gericht, in de gelovige een 'herhaling van Golgotha' te bewerken: de gelovige wordt bereid, zich ook zelf te offeren, voor de medemens.

In 1882 werd Gunning kerkelijk hoogleraar te Amsterdam; hij doceerde er dogmatiek. In 1889 werd hij staatshoogleraar te Leiden; daar was hij werkzaam tot zijn emeritaat in 1899. Zijn oorspronkelijke Leidse leeropdracht betrof de godsdienstwijsbegeerte, maar zijn opvatting dat de ware godsdienstwijsbegeerte alleen vanuit christelijk geloofsstandpunt kan worden beoefend botste spoedig met de in de nieuwe onderwijswet beoogde invulling van het vak. Hij kon de godsdienstwijsbegeerte inwisselen voor het vak 'geschiedenis van de leer aangaande God'. Daarbij ging nu zijn hoofdaandacht uit naar de verhouding tussen christelijk geloof en 'neutrale' wetenschap. Bovendien ging hij zich steeds meer – ook: samen met Ph.J.Hoedemaker - inzetten voor vernieuwing van de Hervormde Kerk in belijgende (niet: confessionalistische!) zin. Zijn visie op de kerk als wezenlijk in Christus één, levend van wat de kerk te boven gaat, deed hem niet de 'onzichtbare kerk' tegen de zichtbare uitspelen. Integendeel: het werd zijn steeds krachtiger overtuiging dat juist de zichtbare kerk ernaar moest streven, aan dit wezenlijke te beantwoorden. Noordmans werd later

mede door deze kerkvisie geïnspireerd tot zijn eigen Kerkopbouw-werk. - Teksten uit deze jaren vinden wij in deel 2.

Gunning had ook literaire belangstelling; wilde aanvankelijk zelfs in die richting promoveren. Daarvan is het niet gekomen (evenmin trouwens als van promotie op een theologisch onderwerp – ook in dat opzicht lijkt Noordmans op hem!). Maar zijn belangstelling voor literatuur, en voor cultuur en filosofie in het algemeen, bleef. Hij wilde de literatuur vanuit christelijk oogpunt beoordelen en, omgekeerd, met behulp van de letteren 'evangeliseren'. Hij was ervan overtuigd dat studie van de grote literatuur de humaniteit bevordert en achtte dat belangrijk. Daarnaast zocht hij het gesprek met de filosofie. Deel 3 bevat, weer: chronologisch gerangschikt, teksten die in dit verband zijn ontstaan, en wel: uit Gunnings gehele actieve periode, vanaf 1856. De scheiding tussen kerkelijk-theologische teksten enerzijds, literaire en filosofische teksten anderzijds is overigens niet scherp te trekken. Ook in Gunnings literaire of filosofische teksten klonk zijn theologische inzicht door.

In dit derde deel staan o.a. Gunnings geschriften over Spinoza; zoals de integrale tekst van zijn boek *Spinoza en de idee der persoonlijkheid*. Gunning schreef dat in 1876, n.a.v. plannen voor een Spinoza-standbeeld in Den Haag. Gunning werd uitgenodigd om deze plannen te ondersteunen, maar wees dat af vanwege zijn bedenkingen tegen Spinoza's denkbbeelden. In enkele ingezonden krantenartikelen zette hij die kort uiteen. Vervolgens kreeg hij het verzoek van uitgeverij Kemink te Utrecht, om zijn Spinoza-visie breder, in boekvorm, uiteen te zetten. - Het was vanwege dit Spinoza-boek dat Gunning aan de Utrechtse faculteit der letteren en wijsbegeerte een eredoctoraat ontving.

Gunning analyseerde Spinoza's godsbegrip:

voor Spinoza is er geen God buiten en tegenover de natuur. Spinoza denkt pantheïstisch: God is niet een 'Ik', een eigen persoonlijkheid met eigen gedachten en plannen, maar valt samen met de (onpersoonlijke) natuur, met het natuurlijk gegevene. Bijgevolg had Spinoza, betoogde Gunning, ook geen oog voor de vrije persoonlijkheid van de mens. Voor Gunning liep er een rechte lijn van Spinoza naar staatsabsolutisme. Zijn protest tegen Spinoza-verering was in feite protest tegen een naturalisme - en dus tegen een naturalistische wetenschap - waarvan hij de invloed in de moderne cultuur zag.

Spinoza is ook vandaag 'in'. Kennelijk past zijn godsidee bij de hedendaagse algemene religiositeit. Maar Spinoza's populariteit kan ook nu te maken hebben met de doorwerking van een wetenschapsidee waarin alle aandacht

uitgaat naar het materiële, met verwaarlozing van het geest-aspect, dus van de menselijke persoonlijkheid. 'Wij zijn ons brein', schreef Dick Swaab. Is zo'n boek bestseller, dan is Spinoza misschien niet ver weg. Gunnings boek over Spinoza is ook vandaag lezenswaard. En dat geldt ook en temeer voor het geheel van Gunnings werk, zoals nu representatief heruitgegeven.

Karel Blei

J.H. Gunning Jr., *Verzameld Werk*, deel 1: 1856-1878; deel 2: 1879-1905; deel 3: 1856-1903, *Over denkers en dichters*, bezorgd door dr.L.Mietus, Boekencentrum, Zoetermeer 2012-2015, prijs per deel: € 59,90.

Uitgave onder verantwoordelijkheid van de Stichting Vrienden van Noordmans.
De Stichting beoogt de studie van het gedachtengoed van Dr. O. Noordmans te bevorderen en de relevantie ervan voor vandaag onder de aandacht te houden.

Redactie en Bestuur

Mw. Dr. A. van der Kooi, Kampen (voorzitter)
Dr. J. D. Th. Wassenaar, Hellendoorn (archivaris/secretaris a.i.)
Drs. J.J.A. Doolgaard, Zeist (penningmeester)
Dr. K. Blei, Haarlem (lid)
Drs. C. C. Den Hertog, Surhuisterveen (lid)
Prof. Dr. G.W. Neven, Kampen (lid)
Drs. F. Ziel, Kampen (lid)

Voor opgave tot donateur van de Stichting of voor een financiële bijdrage kunt u contact opnemen met de penningmeester:

Ds. J.J.A. Doolgaard, Nelson Mandelalaan 132, 3707 KP Zeist

Telefoon: 030 - 69 10 770 / 06 - 536 10 209

E-mail: j.doolgaard@hetnet.nl

Rekeningnummer: NL34 INGB 0005 3060 84, t.n.v. Stichting Dr. O. Noordmans